

גונב ע"מ למיקט

כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה: (שמות כא, לז)
(בבא מציעא סא, ב) לא תגנבו דכתב רחמנא למה לי לכדתניא לא תגנב על מנת למיקט לא תגנב על מנת לשלם
תשלומי כפל.

האם דעתו להחזיר הגניבה

כתב הריטב"א (ב"מ שם) שע"מ למיקט פירוש בכדי לצער לחברו בלבד ודעתו להחזיר לו, אבל הביא בשם ר"ת
שהק' א"כ כל העולם עוברים בלאו זה, ולא אסר רחמנא אלא כשדעתו לעכבו לעצמו ולא שיהנה ממנו אלא
שיצער לחברו.

אבל ברמב"ם (סהמ"צ ל"ת רמד) מבואר כפירוש הראשון וז"ל לא תגנבו - על מנת למיקט, כלומר לצער
הבעלים ולהטרידו ואחר כן תשיבהו לו, לא תגנבו - על מנת לשלם ארבעה וחמשה.

וכבר העיר כן בקצוה"ח (סימן שמח, א) שהרמב"ם (הנ"ל) חולק על הריטב"א, וא"כ מש"כ הריטב"א ד"מעשים
בכל יום" ראוי ליזהר בזה.

גונב כדי ללמדו ליזהר בנכסיו

הגרי"פ בביאורו לספר המצוות לרס"ג (עשה יט) מפרש שע"מ למיקט כולל ג"כ היכא שמתכוין לטובתו כדי
שיזהר מגנבים. ובשד"ח כללים (פאה"ש מערכת הג') כתב שגם החיד"א מפרש כך. וכ"ה להדיא בשאלות
דרב אחאי (פרשת נח שאילתא ד) וז"ל היכא דקא בעי למיתן ליה מתנה לההוא נגזל ולא קא מקביל מיניה ואמר
אישקול מידי מיניה כי היכי דאיחייב ליה תשלומי כפל דלישקליה לממוניה בעיינה ולישקול כפליה, אי נמי קא
חזי ליה דלא מיזדהר בממוניה ואמר אי גנביה מיניה והדר אהדריה ניהליה כי היכי דלא ליפשע בממוניה מאי, מי
אמרינן כמאן דלהנאתיה דנגזל הוא דקא עביד שפיר דמי או דילמא כיון דעד דמהדר ליה אית ליה צערא אסיר,
ת"ש דתניא לא תגנב לא תגנב על מנת למקט לא תגנב ע"מ לשלם תשלומי ד' וה'.

גניבה לצורך הגנב

בספר חסידים (סימן תקפה) מביא סיפור על עשיר אחד שבני הבית היו גונבים ממנו, ובנו של העשיר היה יודע
ואמר לאביו והלא גונבים לך הכל למה לא תזהר בהם, ולא היה מאמין לו והיה גוער בו. כיון שראה הבן שלא
חשש אביו אמר הבן אגנב לאבי הכל שאם לא אקח לו הם יגנבו הכל וישאר אבי ערום מבלי כל, וכשישאר אבי
ריק מממונו שיגנבו לו אחזיר לו מה שגנבתי. אמר הבן לחכם כשראיתי שגנבו לו אמרתי אם אמתין עד שיגנבו
הכל ישאר אבי לבזיון, א"ל החכם אמור לאביך שגנבת לו וימחל לך ותחזיר לו הכל, אמר אם אני אגיד לאבי
הוא יחשוד אותי ויאמר שאני גנבתי הכל ויקלל ולעולם לא ימחול לי ולא יאמין לי עד שאחזיר לו כל כמה שגנב
לו. א"ל א"כ תפרנסו כיון שאין בו חכמה לשמור ותוציא עליו כאלו היה הממון בידו, ובחכמה עשית מוטב שיהיה
לו מה שבידך לכלכל את שיבתו.

וכעין זה דן בספר פתחי חושן היכא שידוע שצריך לאיזה דבר ואינו רוצה ליהנות מממונו, אם מותר ליקח ממנו
שלא בידיעתו ולקנות או לעשות עבורו. וכתב שאם הוא צורך גדול מותר ע"פ דברי המרדכי בפ' הכונס (הובא
בשו"ע יו"ד ה' צדקה) במי שנתפס ויש לו נכסים ואינו רוצה לפדות עצמו שפודין אותו משלו בעל כרחו. והביא
ראיה מהא דפ' נערה האומר אל תקברוני מנכסי אין שומעין לו. וכן בהא דפ' מציאת האשה מי שיש לו ואינו
רוצה להתפרנס נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו בע"כ, וכן כשמסגף עצמו וחי חיי צער, ואע"פ
שאפשר לדחות דכל הני היינו ע"פ ב"ד אבל לא דרך גניבה וגזילה, אבל כתב שמסברא דכל שאינו נוטל אלא
לצורך הנגזל אין זה דרך גניבה.

חיוב אונסין בגונב ע"מ למיקט

הקצה"ח מסופק שם בגונב על מנת למיקט אם דינו כגנב ממש להתחייב באונסין, או נימא כיון דבדעתו להשיבו
ואינו עושה אלא על מנת לצערו לשעה, נהי דאיסורא עביד אבל אין בו דין גנב להתחייב באונסין.

ורצה להוכיח מדברי שטמ"ק (ב"מ מא, א ד"ה תרגמה) שהגזול ע"מ לשלם אינו חייב באונסין. וז"ל, וגזולן ושואל שלא מדעת שייכי בכל אדם בין שומר בין אינש דעלמא, אבל שולח יד ליתיה אלא בפקדון ושמו מוכיח עליו, וכדאמר קרא גבי שומרין (שמות כב, ז) אם לא שלח ידו. והנוטל לגזול על דעת ליטלה כולה, או ליטול מקצתה, או שיחסרנה ולא ישלם לבעליו, והוא חייב באונסין מכיון שמשך לדעת כן אע"פ שלא חסר. והשולח יד בפקדון דעתו ליטול ולהסיר הכל או מקצת על דעת לשלם לבעלים. משמע דבאינש דעלמא אינו חייב באונסין אם הגביה על מנת לשלם, ומכ"ש גונב על מנת למיקט ולהשיבו בעין אח"כ.

וכ"ז לפי הרמב"ם אבל לפי הריטב"א שאין דעתו להחזיר אז לכ' פשוט שחייב אונסין. אבל אולי י"ל שחייב אונסין הוא תוצאה של "קניני גזילה", וא"כ יתכן שאם אין כוונתו "לקנות" לעצמו אינו חייב באונסין. והרי מבואר במשנה (ב"ק עט, א) שאינו חייב באונסין אא"כ עשה מעשה קנין, דהכי איתא היה מושכו ויוצא ומת ברשות הבעלים פטור, הגביהו או הוציאו מרשות בעלים ומת חייב. ויעויין שם בתוס' על הא דאמרין שאם הוציא מרשות הבעלים חייב, שבריש אלו נערות (כתובות לא, ב) פליגי רב אחא ורבינא חד אמר שהוציאו לסמטא אבל לרה"ר לא קני, ואידך אמר אפילו הוציאו לרה"ר קנה, וכתב שחולקין על אביי ורבא דאמרי בהמוכר את הספינה (ב"ב פד, ב) משיכה קונה בסמטא אבל לא ברה"ר. ומוסיף שאין נראה לחלק בין קניית גנב שאין אלא להתחייב באונסין ולשאר קניות מדדרישין לעיל (סה, א) גבי גנב אין לי אלא ידו גגו חצירו וקרפיפו מנין, משמע דלא מחייב אלא במקום שראוי לקנות. אמנם בכתובות כתבו שהא דקנו ברה"ר אינו אלא להתחייב באונסין.

א"כ י"ל ששאלתינו תלוי במחלוקת זו, שאם נאמר שצריך ראוי לקנין א"כ היכא שלא התכוון לקנות אע"פ שהוציא מרשות הבעלים אינו חייב באונסין, אבל אם נאמר כמש"כ בכתובות שכדי לחייב באונסין די שהוציאו מרשות הבעלים, י"ל שגם בגזול ע"מ למיקט חייב אע"פ שאין כוונתו לקנות, הואיל וסכ"ס הוציאו מרשות הבעלים.

ובערך ש"י הקשה שמדברי רש"י (סנהדרין עב, א) משמע דהא דגזולן חייב באונסין הוא משום דדמיא לשואל שכל הנאה שלו, וז"ל שם והאי דכי נאנסו מחזיר דמים ולא מצי אמר ליה נאנסו ומיפטר משום דלא גרע גזולן משואל, דמשום דכל הנאה שלו אוקמינהו רחמנא ברשותו לשלומי אם נאנס, דכל כמה דקיימא הדרא בעינא, הא נמי כל הנאה שלו ומיחייב לשלומי, וא"כ בע"מ למיקט שאינו נהנה למה יתחייב באונסין, ות"ל כיון שהוא מתקן אצל יצרו חשיב גם כנהנה, ועדיין צ"ע.

דרך שחוק

כתב הרמב"ם (גניבה א, ב) אסור לגנוב כל שהוא דין תורה, ואסור לגנוב דרך שחוק, או לגנוב על מנת להחזיר, או לגנוב על מנת לשלם, הכל אסור שלא ירגיל עצמו בכך. יש בדבריו שני חידושים, א' דמשמע שאין כאן אלא איסור דרבנן, שכתב הכל אסור שלא ירגיל עצמו. ב' דמשמע שע"מ למיקט היינו דרך שחוק.

וכבר העיר בספר פתחי חושן (ה, א הע' טו) שמנלן להרמב"ם דבר זה. ומביא משו"ת קנין תורה (ב, קב) שעמד בזה, והקשה עוד ממ"ש הרמ"א (או"ח תרצו) שהחוטפים דרך שמחה פורים. וע"כ כתב לחלק בין גניבה לגזילה, שגניבה חמור יותר ואסור אפילו דרך שמחה. הפתחי חושן חולק עליו שמשמע שלא התיר הרמ"א אלא דרך שמחה בשעת שמחה, אבל גונב דרך שחוק סתם אסור.

גניבה בפורים

מקור הרמ"א הוא בשו"ת מהר"י מינץ (סימן טו) וז"ל עוד נמצא בתשובות שכתב רבינו טוביה בשם ריב"א שכל מאכל שחוטפין הבחורים משום שמחת פורים אפילו שלא ברשות, משעת מקרא מגילה עד סוף סעודת פורים שהם ב' לילות ויום אחד, אין בהם משום גזל ואין להזמין לב"ד על ככה. הרי שכתב שבזמן הנזכר אין בו משום גזל, אבל קודם לכן וכן אחר כן יש בו משום גזל ועובר על לא תגזול. מ"מ בזמנו משום שמחת פורים לא אקרי גזל כיון שאינו עושה על מנת לגזול ולהרויח אלא משום שמחת פורים. ועל פי זה הסביר מהר"י מינץ למה מותר ללבוש בגדי אשה כיון שאינו מכוון לניאוף אלא לשמחת פורים, וכמו שלא עשו גדר התם לענין גזילה כיון שאינו נוהג כי אם ב' לילות ויום אחד הוא הדין נמי הכא דגזל ועריות יצר אחד להן. בפשטות מבואר בדבריו כדברי הפת"ח שלא התיר אלא בפורים ולא גניבה דרך שחוק.

ובשל"ה (מסכת מגילה) כתב ששומר נפשו ירחק מלחטוף שלא ברשות בפורים, כי זה שמחת הוללות. ומביא הפת"ח שבספר מעשה אברהם דן אם החוטף בפורים דרך שמחה פסול לעדות, וכתב לאסור משום דסו"ס מצטער הנגזל והוי כע"מ למיקט, אלא שמ"מ אינו נפסל משום שסובר שמותר.

עוד כתב ע"פ דברי התרוה"ד שלא הותר לחטוף אלא דברי מאכל ולאכלו, וכיוצא בזה, אבל בשאר דברים, אף אם נאמר שמותר, אם הגזילה קיימת לאחר השמחה חייב להחזיר.

מזיק דרך שמחה

כתב הרמ"א (חו"מ שעח, ט) בחורים הרוכבים לקראת חתן וכלה והזיקו זה את זה ממון חבירו דרך שמחה ושחוק, וכן בשאר דבר שמחה, הואיל ונהגו כן, פטורין. מ"מ אם נראה לב"ד לעשות סייג וגדר, הרשות בידם.

מזיק בשעת הקפות

מקורו הוא בספר תרומת הדשן (סימן רי), עי"ש מעשה שהיה שדחף אחד לחבירו בעת סיבוב הושענות בחג הסוכות, וטען הנזק שהיה בכוונה להזיקו, משום שהיה שונא לו כבר זה ימים ושנים, ונדחף כ"כ עד שנשבר עצם כתפו ונזקק לרופא לרפואתם. והמזיק השיב שסבב כמנהג העולם שרגילין בדחיפות בעת הזאת, ואם נדחף ממנו בלא כוונתו להזיקו אירע לי.

והיה ע"א שהעיד שא"ל המזיק בלילה שלפני יום הדחיפה שדעתו למחרת לדחוף הניזק, וכן א"ל בצאתו מבהכ"נ למה לא סייעת לבעה"ב שלך כשנדחף. וכתב תרה"ד שלא היתה מספקת עדות זאת, דמה שא"ל המזיק להעד בלילה, אית לן למימר דעביד איניש דגזים ולא עביד. גם מה שאמר אחר צאתו מבהכ"נ ההוא הודאה חוץ לב"ד הוא, ומפי עצמו, וגם שלא כנגד הבע"ד ולא מהני מידי. ומטעם אומדנות והוכחות אין להענישו ולחייבו, וכ"ש בנדון זה שצריך אומדנות טפי שכיון להזיקו, דאם לא כיון להזיקו אע"ג דודאי נתק מחחו היה פטור מכלום, כיון דבשעת שמחה של מצוה הזיק, כדאיתא באו"ז ובאשירי בשם התוס' בסוף מס' סוכה.

אמנם כתב שענין כזה צריך גדר וסייג גדול, שאם ח"ו יארוב איש לרעהו במקום הזה תיבטל מצות הסבוב מפני ראות ההיזק איש מפני שונאו. ואף אם יזיק איש לחבירו בגופו בעת כזאת עונו גדול יותר משאם יעשה כזה במקום אחר ובשעה אחרת, האחד שמזלזל בקדושת בהכ"נ, והשני שעושה מצות השם יתעלה זכרו בעבירה. מוסף ע"ז בעת שס"ת עומדת על הבימה, שכתוב בה לא יוסיף פן יוסיף, ודרשו רבותינו משם שאפילו יש אדם רשע מישראל שמכה אותו עובר בלאו, כיון שקבל עונשו, ואין לכבוש המלכה עם המלך בבית.

ואחרי שהדברים נראין ומוכיחין שכיוון להכותו ולצערו בגופו, על כל כה"ג ב"ד עונשים אפילו אם היה שלא מן הדין, וע"כ הטיל עליו שיעשה חרטה ומחילה. וככה יעשה: ילך ביום קריאת התורה, בעוד שהס"ת על הבימה, ממקומו למקום הניזק דרך פני ארון הקודש, וילכו שמה טובי הקהל, ויאמר לו חטאתי לאלקי ישראל ואח"כ לך, כי זלזלתי בקדושת בהכ"נ ובמצות הי"ז (השם יתעלה זכרו), וגם עברתי על מה שהזהירה תורה שלא להכות ולצער איש את חבירו בגופו, וע"ז אני מבקש סליחה וכפרה מאלקי ישראל ואח"כ מחילה מאתך כי נתחרטתי על אשר עשיתי.

מבואר בדברי התרה"ד שכל שעושה בכונה חייב, וע"כ בודאי יש להזהר שלא להזיק בשעת שמחה בגוף או בממון, וכ"ש בביהכ"נ ששעושה שמחה של מצוה בעבירה.

שימוש בחפץ חבירו למצוה

כתוב בשו"ע (או"ח יד, ד) מותר ליטול תלית חבירו ולברך עליה, ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת. וכתב הרמ"א שה"ה בתפילין, אבל אסור ללמוד מספרים של חבירו בלא דעתו, דחיישינן שמא יקרע אותם בלמודו.

וכתב המשנ"ב (ס"ק יג) הטעם דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה. ודוקא באקראי אבל בקביעות אסור, ואפילו באקראי דוקא באותו מקום, אבל להוציא מבייתו לבהכ"נ או איפכא אסור דאפשר שמקפיד עליו והוי גזל. ועיין בפרמ"ג שכתב דבכל גווני ראוי ליוזר כשבעליו עמו שישאלנו ואין סומכין על החזקה במקום שיכולין לבררו בקל, וכ"ש אם יודע בו שהוא מקפיד.

ולענין שימוש בספרים כתב המשנ"ב שאסור אפילו באקראי בעלמא דחיישינן שמא יקרא בהן הרבה עד שיתקרעו מרוב המשמוש. והעולם נוהגין כשמוציאין סידור תפלה או מחזור בבהכ"נ שלוקחין אותו כדי להתפלל

בו, ואיני יודע היתר לזה דמ"ש סידור מספרים. ובספר מקור חיים כתב שדוקא בספר שאין קבע ללימודו, ועוד שיש בו עיון, אבל סודר תפלה מותר.

מורגלא בפומיה דבני ישיבה שספר שנמצא בישיבה ולא כתוב "אסור בלי רשות" שמותר להשתמש בו, ואולי י"ל שכהיום מי שמקפיד כותב בספרו מפורש שמקפיד, א"כ אם לא כתוב אז מוכח שאינו מקפיד. עוד טוענים שכהיום שהספרים בשפע ובזול אז אומרים ניחא ליה לאיניש, ואדרבה יותר מקפידים על תפילין ולולב מבספרים. שו"מ בערוה"ש (חו"מ עב, א) וז"ל כן עתה שהספרים נדפסים ומצויים נ"ל שיכול ליטול ללמוד בו שעה קלה שלא מדעתו, ולא גרע מטלית ותפילין, אם לא שיודע שהבעלים מקפידים בזה. ולשאול ספר מאשת הבעלים נראה דמותר, דוודאי אין אדם מקפיד על אשתו בזה כמו שאילת כל כלי בית.

כ"כ בשו"ת רדב"ז (א, תקכ) ששומר מותר ללמוד דבר חדש, משום דהאינדנא כבר מחלו העולם בזה דניחא להו דליעביד מצוה בגופיה ובממוניה, ואדעתא דהכי מושלי אינשי, ולא ראינו מימינו מי שמקפיד על זה הילכך מן הסתם לומד בו לכתחלה.

וכן לענין לולב נפסק בשו"ע (או"ח תרמט, ה) שמותר ליטול לולב של חברו בלא דעת חברו, בשאר ימים, דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו, והוי כשואל. ומקורו בתרה"ד על פי דברי הרא"ש לענין ציצית. אבל כל זה היכא די"ל שניחא ליה אבל אם מקפיד לכאורה אין היתר כמש"כ המשנ"ב לענין ציצית.

[ודלא כמו שפוסק אחד ממגידי השיעור בישיבתנו הק' שמותר להשתמש בספרים אע"פ שכתוב בהם אסור בלי רשות.]

גניבת אתרוג לצאת בו

בשו"ת עונג יו"ט (סימן מח) כתב דלא מיקרי גזלן אלא בא' משני פנים, או שנטל ע"מ לאבד לגמרי, או ליהנות מן הגזילה, וכיון דקיי"ל מצות לאו ליהנות ניתנו, א"כ אם נטל אתרוג של חברו לצאת בו ולהחזירו לא קנה בתורת גזל כיון דדעתו להחזירה, וגם אינו נהנה ממנו דמצות לל"נ לא הוי גזלן.

היתר גניבה כדי לטהר זרעו

ובזה יצא לבאר הא דאמרינן בקידושין (סט, א) דאושפיזיכנא דר' שמלאי ממזר הוה, וא"ל אי אקדמתך טהרתניהו לבנך, והיינו דהוי א"ל לישא שפחה. ומסיק דהוי אמר לו זיל ואזדבן בעבד עברי. וקשה הרי רק מכרוהו ב"ד מותר בשפחה כנענית, א"כ איך שרי לכתחילה לגנוב ולעבור אלאו דלא תגנובו. ולמ"ש אפ"ל דהוי אמר לו לגנוב ויהא דעתו להחזיר הגניבה אח"כ, ולא יודיע להגנוב שרוצה להחזיר וימכר בע"ע בב"ד כדין ואח"כ יחזיר לו הגניבה. וכיון שאינו רוצה לקנות וגם לא יהנה מהגניבה לא עבר אלאו דלא תגנובו. ואף דדרשינן בב"מ לא תגנוב ע"מ למיקט, מ"מ זהו דוקא אם כוונתו להקניט את חברו אבל זה שאין כוונתו להקניט רק להכשיר זרעו לא מיקרי גנב. אבל עדיין צ"ע שהרי גם גונב ע"מ לשלם נתרבה שם לאיסורא, ולדבריו למה אסור.

שוב הביא דברי התוס' רי"ד (שם) שכתב וז"ל והאי דמשיאו עצה לגנוב אין איסור בדבר כיון שבדעתו לשלם ומתכוין להכשיר זרעו, וצ"ע.

וכתב העונג יו"ט דגם לכתחילה רשאי ליקח אתרוג של חברו ביו"ט שני לצאת בו ולהחזירו אף שחבירו אומר שמקפיד ע"ז. והק' מההיא דציצית (או"ח סימן י"ד) דמשמע שאם בעל הטלית מקפיד בהדיא אסור, ות"י דשאני התם דאיכא נמי הנאת לבישה.

השתמשות בספרים

ולפי"ז לענין שאלת ספרים יודה העיו"ט שיהיה אסור, שהרי הנודר מחבירו אסור להשאיל לו ספרים כדאיתא בשו"ע (יו"ד רכא, יא), וז"ל אם אסר ספרו על חברו, אסור לנאסר ללמוד בו.

ויש בזה שני טעמים, הט"ז (ס"ק מ) בשם תשובת מיימוני כ' הטעם משום שאין חיוב על האדם להשאיל ספרו לחבירו, שהרי מקלקלו בכך, ומותר להשכירו, ונמצא מהנהו השכר שהיה צריך ליתן. ותמה על תשובות מהר"ם שהקשה מההיא דסעיף י"ג המודר הנאה משופר מותר לתקוע תקיעה של מצוה, דאין כאן קושיא כלל דהא בהדיא כתוב בתשו' מיימון שהטעם שאין משאילין ספרים מפני שמקלקלן שהקלקול מצוי בהן, מה שאין כן בשופר אינו מתקלקל כשהו יתקע בו.

מוסיף הט"ז שלפי מה שאכתוב בסמוך בלא"ה ל"ק מידי. ר"ל דכתב שם (ס"ק מג) לפרש שאע"פ שמצוות לאו ליהנות ניתנה, אבל התורה משמחת לב שהרי אסור ללמוד בימי אבולו, א"כ אינו דומה לשאר מצוות דאמרינן לאו ליהנות ניתנו, אלא בזה נמשך הנאה לאדם. א"כ אפילו לדברי העו"ט יהיה אסור להשתמש בספר שכתוב בו "אסור בלי רשות" (אפילו בישיבה).

אבל הק' על עצמו מדברי הרמ"א (תרמט, ה), ר"ל, דשם מדובר על נטילת לולב שלא ברשות, וגם שם כל ההיתר הוא מטעם דניחא ליה לאיניש כמו שהבאנו לעיל מדברי תרה"ד, וממילא היכא שידוע שמקפיד אסור. ושם הרי ליכא הנאה חוץ מהנאת מצוה, ולדבריו היה מותר לקחת אפילו היכא שמקפיד הואיל ואינו עובר על איסור גזילה דליכא הנאה. א"כ לכאורה "נפל פיתא בבירא", ונפסל כל ההיתר שלו.

בספר אמרי בינה (או"ח סימן ז) מביא מס' אורחות חיים (הלכות לולב אות י"ט) בשם בעה"ת שאפ"ל למ"ד שגזול פסול כל שבועה, אם נטל אדם לולבו של חבירו בע"כ כדי לצאת בו ולא נתכוין לגזולו אלא להחזירו לו מיד לאחר שיצא בו, יוצא בו ביום ב', דשואל שלא מדעת כה"ג לא הוי גזלן, ואינו חייב באונסין, דלא דמי לשואל דעלמא דיש בו הנאת ממון. וכתב עליו האמ"ב שזה דבר חדש דאף בע"כ יכול ליקח חפץ חבירו לעשות בו מצוה במקום דליכא פסידא, ואף באונסין פטור.

אבל כתב האמ"ב שלפי דבריו יש ליישב דברי פנ"י (ר"פ לולב הגזול) התמוהין, דקאמר בש"ס אר"י בר נחמני אמר שמואל ל"ש אלא ביו"ט ראשון אבל ביו"ט שני מתוך שיוצא בשואל יוצא נמי בגזול. ומפרש הפנ"י דודאי סובר מצוה הבאה בעבירה פוסל אף בדרבנן, אמנם אינו אלא היכא דא"א לעשות המצוה בלא העבירה, והיינו ביו"ט ראשון דצריך שיתכוין לקנות דשואל פסול משא"כ ביו"ט שני מתוך שיוצא בשואל, וא"כ אין צריך לכוין לשם קנייה, דאפילו אם היה נוטלה ע"מ להחזירה לאלתר יוצא, א"כ אין המצוה בא ע"י העבירה שמתכוין לקנותה משום הכי יוצא נמי בגזול.

ולכאורה הדברים מתמיהין הא אף אם אינו מתכוין לקנייה רק ליקח בע"כ שלא מדעת ורצון הבעלים הוי גזלן ועובר עבירה, אמנם למ"ש הבעה"ת הנ"ל דשואל שלא מדעת כה"ג לאו גזלן דאין כאן הנאת ממון א"ש דברי הפנ"י.

אך כתב האמ"ב דלא משמע כן מכל הפוסקים, אלא דאף דליכא הנאת ממון מ"מ אם חבירו מקפיד חשוב כגזלן וחייב באונסין ג"כ. וכנראה מדברי תשובת הר"ן וברא"ש סוכה במתנה ע"מ להחזיר וברבינו ישעיה שם.

חייב אונסין בשואל לולב

לפי הא"ח יצא חידוש שמי ששאל שופר או לולב מחבירו יהיה פטור מאונסין, שהרי אין כאן הנאה. ובאמת המחנה אפרים (נדרים כד) הסתפק בזה, וז"ל ונסתפקתי במי ששאל שופר מחברו ונאנס או נגנב בידו מה דינו, מי אמרינן כיון דלא חשיב הנאתו הנאת ממון לא מתחייב כשואל, דבפ' השואל משמע דשואל לא מתחייב אלא כי מטיא ליה הנאת ממון שהיא שויה פרוטה כפרש"י והרא"ש, ולא דמי לשואל ספרים דמתחייב באונסין כמו שהוכחתי בהלכות שאלה (ס' ג), דספרים עשוין להשכיר, כמ"ש בפרק המקבל, משום דמפסדי בלמודיהו ולהכי כי השאלו לו מטיא ליה הנאה שמחל לו שכירותו, אבל גבי שופר שאינו עשוי להשכיר כי השאלו לו לא מטיא ליה שום הנאת ממון. אבל מדברי תוס' רי"ד (סוכה מא, ב) משמע ששואל לולב חייב באונסין, וז"ל אבל השואל אילו מיתניס ביני ביני מיחייב לאהדורי כדין כל שואל שחייב באונסין, וכיון דאיחייב לשלומי ליה לא קרינא ביה לכם.

גניבה במצד פיקו"נ

איתא בב"ק (ס, ב) שדוד המלך שאל את הסנהדרין מהו להציל עצמו בממון חבירו, ושלחו ליה אסור להציל עצמו בממון חבירו, אבל אתה מלך אתה ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו. רש"י מפרש הגמ' כפשוטו שאסור להציל עצמו בממון חבירו, ומשמע אפילו אם דעתו לשלם. אמנם תוס' והרא"ש כתבו שהשאלה הוא האם חייב לשלם, ומסקינן שחייב לשלם, ואסור לו להציל עצמו א"כ מתכוון לשלם. וכן נפסק בשו"ע (חו"מ שנט, ד) וז"ל אפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חבירו כדי להציל נפשו, צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם. ועי' בשו"ת בנין ציון (סי' קסז- סי' קע) שדן בשאלה האם מותר לעשות ניתוחי מתים לקחת אברים כדי להציל חיים, ומסיק על פי הסוגיא הנ"ל שאסור, שאפילו לפי הרא"ש שמותר להציל עצמו בממון חבירו אינו אלא בדעתו לשלם, אבל כאן א"א לו לשלם.

אבל לכאורה דבריו תמוהים ביותר שהרי פיקו"נ דוחה כל התורה, ולמה שלא ידחה ג"כ איסור גזילה. ועי' ברא"ש (שם) שכתב וז"ל אבל הא לא מיבעיא ליה אי שרי למיקלינהו להצלת ישראלים, **דמילתא דפשיטא היא דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא שלש עבירות**, אלא הכי איבעיא ליה מהו למיקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין, ואמרו ליה אסור להציל עצמו בממון חבירו אדעתא דליפטר אלא יציל עצמו וישלם. היינו שלכתחילה אסור להציל עצמו אדעתא שלא ישלם שבאמת הוא חייב לשלם, אבל נראה ברור שאם אין לו כסף שיוכל להחזיר לו בוודאי שעדיין מותר לו לגזול לחבירו כדי להציל נפשו.

וכן מבואר ביד רמ"ה (סנהדרין עג, ב) וז"ל הא דאמרינן הכא דאסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו בדאפשר ליה לאיתצולי באנפא אחרינא קאי, אבל אי לא סגיא בלאו הכי מותר דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"ג וג"ע וש"ד. וה"מ לכתחלה לענין איסור, אבל לענין חיובא לא שנא הכי ולא שנא הכי מיחייב, דלענין תשלומין מיהת מידי דאפשר הוא ומיבעי ליה לשלומי לחבריה ממוניה.